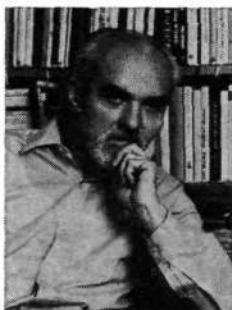

AVTORJI IN KNJIGE

František
Benhart**Stihi smrti navkljub**

(Ob Dediščini Toneta Pavčka)

Kakorkoli je narekoval gospodarski položaj kar največjo skromnost, so letos Prešernovo nagrado, vsakoletno najvišje javno priznanje za umetniško ustvarjalnost na Slovenskem, dodelili na območju literature dvema avtorjema, kar se je v preteklosti dogajalo le izjemoma. Dobil jo je (z znatno zamudo) prozaist in dramatik Vitomil Zupan za življenjsko delo, poleg njega pa še pesnik Tone Pavček za pesniško zbirko Dediščina. Zbirka razmeroma ni velika, toda kakovostno se pozpenja med najboljše pesniške stvaritve v Sloveniji v povojnem času.

Tone Pavček ni plodovit pesnik: po debutu s tremi drugimi pesniki pred enaindvajsetimi leti je izdal samo šest zbirk (vštevši dva izbora) in med datumi izdaje teh knjig so večinoma obdobja od štirih do osmih let. (V bistveno krajših presledkih so izhajala njegova poetična delca za otroke in priden je bil in je še tudi kot prevajalec, zlasti ruske poezije: Blok, Jesenin, Majakovski, Pasternak idr.) Tudi zbirka Dediščina je nastajala dalj časa, nekaj pesmi je izšlo revialno že leta 1978, in kot smo naknadno zvedeli iz avtorjeve izjave, je prispeval svoj sodelavski (v duhovnem smislu) delež k njeni koncepciji tudi pesnikov sin Marko, sam nado buden pesnik (1958—1979); njegov prvenec, naslovljen *Z vsako pesmijo me je manj* (1981), pa je izšel že postumno, ko se je mladi avtor odločil za prostovoljen odhod s tega sveta.

Za Toneta Pavčka je pomenila sinova smrt zelo hud pretres — za dolgo časa je zgubil sposobnost, da bi pisal (uteho je iskal v prevajanju ruskih pesnikov), in ko je končno ponovno posegel po peresu, je drsel nanj od vseh strani črn obup in tragični dogodek je bistveno zaznamoval tudi pripravljeno pesniško zbirko. Povedati je kajpak treba, da niti Pavčkovo pesnjenje iz prejšnjih let ni mogoče kar tako, brez preostankov, uvrstiti pod oznako intimističen vitalizem, katero so včasih skovali zanj: tudi prej je pri Pavčku večkrat prišel do besede občutek deziluzije, brezizhodnosti, nesmiselnosti vsega prizadevanja. Kot da je v pesnikovi zavesti (nepretrgoma?) potekal boj pozitivnosti z negativnostjo, svetlobe s temò. Pa sploh ne gre za premočrten, vnaprej določljiv razvoj. Zbirka *Zapisi* (1972) se naravnost programske odreka velikim besedam in praznoverju (*večja samota / in razorožena vera . . . neprostovoljen zbogom / vonju aprilskega cvetja*) in ustoličuje posluš za stvarnost in za kontinuiteto vsega življenja (*Mrtvi niso vsi mrtvi, / mrtvi živijo v nas / in bodo drugič umrli / z nami in v nas.*) In niti naslednja zbirka ne pritrjuje soglasno in pavšalno jasnini in življenjskemu zanosu, čeprav se imenuje Poganske hvalnice (1976). In kar ob poglavju nazaj posebej opozarja nase, je dejstvo, da je Pavček

končal zbirko Zapisi s ciklom Za sina in ga tu, fanta še ne štirinajstih let, kot da bi slutil prihodnji razplet stvari, nedvoumno opozoril na nujnost, da človek živi polno življenje, zavestno in vsemu navkljub (*Temò izruj! / Bodi! dobesedno je tu zapisal: Pravijo: imeti. / Jaz pravim: imeti rad. / Govorijo: uspeti. / Jaz: ne umreti mlad.* (Tudi v Poganskih hvalnicah smo brali pesem o samomorih in Tone Pavček je v intervjuju leta 1982 povedal, da mu ni jasno, odkod se je vzela — takrat, v srečnem življenjskem obdobju — ta mrzla slutnja.)

Zbirko Dediščina torej kljub njeni izjemnosti ni mogoče imeti za povsem »neuvrščeno« — saj bi naslovi ciklov iz knjige Zapisi razen enega lahko obstajali tudi v njej: O sebi, O smrti, O zemlji, Za sina; edino naslova O igrah ne bi mogli tu uvrstiti. Nova Pavčkova zbirka premore šest oddelkov z zgovornimi naslovi: Odhodnice, Osmrtnice, Žalostinke, Slovenske pesmi, Stanovske pesmi in Nove hvalnice. Knjiga pa je — tega smo se že pri Pavčku navadili — namenoma komponirana tako, da so posamezne tematizirajoče celote, ali vsaj kali teh, spet in spet v to ali drugo smer presegane, bralec pa postaja priča motivnega valovanja ter prelivanja, izstopanja in izginevanja osnovnih inspiracijskih intonacij sožitja z zemljo in zemeljskostjo, z rodом in rojstnim krajem, z ljudmi in njihovim poslanstvom na tem svetu. Žalost za mrtvim sinom, čeprav jo je čutiti skoraj povsod, dobiva neposreden izraz le v manjšem številu pesmi. Za to kompozicijsko načelo so značilne tri pesmi z naslovom Pesem o pesmi, katere stojijo na čelu prvega, drugega in šestega oddelka. Prva od njih govori na splošni ravni o čudežu pesmi (*Iz nič se zmeraj začinja . . .*), v drugo so stopili mrtvi in z njimi trda stvarnost življenja, v tretji pa se že oglašča up, ki poskuša premagati gluhe temine črnoglednosti. V teh treh pesmih kot da se naznanja osnovna pesniška razsežnost: od pesnikovega jaza, določenega z najbolj oddaljenimi doživljaji otroštva ter rodu, tja do smisla obstoja, razsežnost, ki je ni moč izmeriti, kajti *zmeraj potuješ / iz sebe k sebi . . . in s tabo gre dobro in hudo* (Potovanja).

Prvi oddelek zbirka Dediščina je ves zasidran v zavesti, da je pesnik z vsem, kar je, nespremenljivo povezan z rojstnim dolenjskim krajem in z rodом, iz katerega je izšel, čeprav se mu je v današnjem svetu iznevernikov en grand tudi on večkrat izneveril, predvsem s površnim govoričenjem: *Navadil sem se brez sebe živeti / navzven, v besedah, na videz velikih / in luščiti vseenosti plehki grah. / Vrniti se moram, kajti sicer bom kriv / za smrt ljudi, ki molijo zame.* (Čas vračanja). »Glavna postava« tega cikla je pesnikova mati, »gruntarska dekla z ljubeznijo«. Njeno vzvišenost je pesnik počastil po njenem odhodu v šestdelnem ciklu Pesmi o Ani in večkrat se vrača k njej še drugje, na primer v trodelni pesnitvi Pokrajina na obisku (*. . . a vse poti k boli in radosti / gredó samo tu skozi. / čez prag, od koder ženski glas kliče / rasti drevo in prepevati ptice.*)

Pavčkovo poezijo je od začetka opredeljevala oblikovna skrb, vedno si je prizadevala za zvočnost in melodičnost in je ni bilo strah mogočega odija »tradicionalnosti« v zvezi z gojenjem metričnih in rimarskih čarov ali — če hočete — shem. Pričakovali bi lahko, da bo ta huda življenjska rana, grozeča z uničenjem vseh ustvarjalnih moči, dala o sebi uničujoče vedeti tudi glede tega, ker gre za zunanost pesmi, ki vendarle v muki ponovno vstaja kakor od mrtvih. Toda za čudo: oblikovna popolnost se je v teh stihih žalosti in obupa prav nasprotno še podvojila, ritem kot da je ujel neko

posebno, notranjo, spodnjo, globinsko metriko nadosebnega žalovanja, skoraj bi mogli govoriti o neke vrste obrednem zadušnem plesu, in rima, tudi že prej nemalo iznajdljiva, se je še bolj navzela aristokratsko bleščeče neporabljivosti in se še bolj namerno približala k mejnemu območju asonance.

Trije naslednji oddelki zbirke, drugi, tretji in četrti, pričajo obenem o tem, da ima avtor kljub vsemu dovolj moči in sposobnosti, da v izpovedni sferi premaga »človeško, preveč človeško«, da prebije utesnjujoč obroč bolečine, ki izsiljuje neposredne reakcije, in da se povzpne k možnostim »nove pesmi«. Ni se seveda posrečilo povsod enako. Nekatere od Osmrtnic in Žalostink le malo preveč »krvavijo« od sproščenih čustev (na primer Neiztrohnjeno srce), v večini primerov pa se pred našimi očmi »dogaja« nadvse težaven proces premagovanja takšnih trenutkov skušnje. Svet, ki se je pesniku tistega tragičnega jesenskega dne povsem sesul, se je pričel *po zaslugi poezije* ponovno s težavami pobirati s tal. Kot da bi do besede in do črke začelo držati, kar pravi verz: *Iz tvoje smrti živim . . .* ali pa drugi (iz iste pesmi Življenje v dvoje): *Po tebi merim stvarjem pomen.*

Zdi se, da sta bolečina in žalost ravno v tem procesu samopremagovanja učinkovali pri Pavčku v prid ponovnega nastajanja pesmi, podobno kot sonce, ko belí — vseeno, ali perilo na travniku ali mrtvaške kosti kje na odročnem mestu v hribih. Takšno pobeljenje pripomore k temu, da vse odvečno in začasno izgine in pesem, naj bo v njej še toliko bolečine in solz, zavzveni naenkrat neverjetno »razbremenjeno« in lahko, malodane idilično. Tako je na primer v pesmi Jesenska, ki parafrazira spevnost ljudske pesmi, ali pa v maksimalno sproščenih in s tem še močnejših stihih, v katerih se pesnik zaveda nemoči besed, ki z njimi mrtvega sina »dan na dan naseljuje«, in izraža željo, da bi sin njega »naselil«, ampak *ne več z besedami, a kakor biser, / ki bije temno in sije v rani srca* (Naseljevanje). Podobno katarzično proceduro je očitno prešel tudi osemdelni cikel Slovenskih pesmi, samo da z drugačnim rezultatom: h kristalizaciji v gnevu, bi lahko rekli. Tudi tu apostrofira pesnik mrtvega sina, toda hkrati se že obrača tudi iz sebe ven, k javnosti, na »Slovence scagane« z očitkom (*Tudi tebe lahko zadene / iz jasnega*) zaradi »slovenske smrti«: . . . *vsepovsod po deželi gre zlo, / svojo krvavo sled pušča, / mi pa živimo, mi pa kar smo, / kot da nam ni ne konca ne kraja*. In v zaključku tega cikla pride na dan celo še ironija, kruta, kajti nič manj boleča ironija: *Kako Slovenci lepo umiramo, / vztrajno in ne ravno počasi . . .*

Zadnja dva oddelka knjige izžarevata spet mir in razen nekaj izjem puščata motiviko minevanja ob strani. Iz njiju dihata ponovno izbojevani vera in upanje, pa še volja nositi naprej dediščino prednikov. Posebno značilna je tu tudi oblikovno odlična pesem Še enkrat glagoli (že v svoji drugi samostojni zbirki Ujeti ocean ima namreč Pavček pesem, imenovano Glagoli), spodbujajoča k dejanjem in dejavnosti zunaj sebe (*Molčati / svoj molk / v sebi globoko . . .*) in moralno mobilizirajoča za pokončno preživetje vseh dni, prej *ko pride čas, / ko mora biti pospravljeno / in poravnano*. Ponovno se v tem delu zbirke — in prav pavčkovsko — proklamira brez-pogojna naslonitev na zemljo in na njene najbolj preproste konkretosti, in sicer spet na ravni, katera kot da bi največ pridobivala od sežigajočega procesa prenikanja h golemu izrazju. Pesem o Dolenjski je vsa iz takšnih

preprostih reči in v pesmi Še ena Dolenjska smo priča že popolne, dokončne združitev z zemljo.

Zaključnih Novih hvalnic je samo pet. Med najbolj pogoste besede tu ne sodi več smrt, ampak upanje in svetloba. Tudi naslova dveh pesmi sta: Veri in Upanju. Tista prva izraža vero v večnost in neminljivost: *Nič v nič ne gre. / Nič ne umre. / Nič ne odmre. / samo, kot je, / ne ostaja . . .* Pesem izzvani v poravnanosti in gotovosti: *. . . in pesem pesnika neizpeta / veča svetlobo zvezd.* »Nastopni prostor« nove vere in upanja je za zdaj nevelik, osredotočil se je okrog nesmelo ujetega prebliska svetlobe (*Nekaj; česar še ni*) in stiska se v njem poleg odrezave redkobesednosti tudi himnična besedna vihravost zadnjih dveh pesmi knjige (Novorojenemu, prva, druga).

Prav verjetno je, da »pot skozi svetlobo« ne bo za pesnika preprosta, še težja bo lahko kakor v obdobju, katero je iz največjih globin človeškosti prineslo na dan biser Dediščino. Vendar težavnost poti spada k veličini pesniških ustvarjalcev.

Zapiski na robu Jančarjevih novel

Andrej
Inkret

Seveda fragment.

Čeprav je Drago Jančar* napisal dva relevantna romana (*Galjot*, 1978; *Severni sij*, 1984) in prav takšno dramo (*Disident Arnož in njegov*, 1981), bi lahko rekel, da je novela prvotna, iniciativna in nemara tudi najbolj avtentična forma njegove literature. Ne le zaradi tega, ker so se v njej udomili avtorjevi začetni, »mladostni« zapisi, kakršne ohranja knjižni prvenec *Romanje gospoda Houžvičke*, 1971, pač pa tudi zato, ker obnavlja Drago Jančar novelistično formo literarnega zapisa domala brez prekinitve do danes, ko se mu prav v njej izpisuje izredno izvorna in daljnosežna, hkrati tudi do največje mogoče mere zbita in izostrena slika sveta. In to je še zmerom skoraj natanko tista usodna problematika, ki jo je pisatelj zastavil že v svojih prvih odločilnih formulacijah.

Za pisatelja, ki začne pisati zgodaj, je novela najbrž sploh najbolj priročna pripovedna oblika, kajpada v vseh mogočih variacijah in tudi v vsakršnih destrukcijah tradicionalnega vzorca, če bi seveda eksistirala en sam, »idealen« novelistični prototip, nekakšna platonska »ideja« novele. Nedvomno je sicer vsaj to, da je novela po obsegu bolj ali manj kratka »povest«: vsekakor naj bi obsegala manj kot petdeset tisoč besed, če bi jih več, bi se že imenovala roman. Kje je spodnja meja njenega obsega, je tu očitno le akademski problem, saj Jančar ni napisal novele, ki bi bila po količini uporabljenih besed v bližini številki petdeset, kar predstavlja po mnenju izvedencev za novelo tolerančni minimum. (O tem je treba konzultirati najbolj kom-

* Pričujoče besedilo bo objavljeno tudi kot spremna beseda k zbirki Jančarjevih novel *Snovi i nasilja*, ki izide jeseni v Sarajevu pri založbi »Veselin Masleša«.